

BADIY ASAR TARJIMASIDA MILLIYLIKNI QAYTA YARATISH MUAMMOLARI

Feruza Abdullajon qizi Saydullayeva

Andijon Davlat Universiteti magistranti

aqilakhon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy asar tarjimasida milliylikni qayta yaratish muammolari o‘rganib chiqildi va qo‘sishimcha fikrlar berib o’tildi. O‘zbek adabiyoti namunalarining ingliz, rus va boshqa tillarga tarjimasi jarayonida yuzaga keladigan muammolar ko‘rib o’tildi. Tarixiylik va milliylikni qayta yaratilishida nazariy ma’lumotlar keltirilgan. Milliy xos so‘zlar asar tilining ajralmas qismi hisoblanib, ular yordamida muallif qahramon obrazini yaratadi, xalqning milliy xususiyatini haqqoniy, to‘g‘ri tasvirlashga yordam beradi. Shuning uchun ham milliy xos so‘zlar badiiy tarjimaning tarjimonni qiy nab qo‘yadigan, tarjimani murakkablashtiradigan, ko‘pincha uni chalg‘itadigan jihatlardan biri sanaladi.

Kalit so‘zlar: Milliy kolorit, tarixiylik, milliylik, badiiy tarjima, xos so‘zlar.

ПРОБЛЕМЫ ВОССОЗДАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ОСОБЕННОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы воссоздания национальности при переводе художественных произведений и приводятся дополнительные идеи. Рассмотрены проблемы, возникшие в процессе перевода образцов узбекской литературы на русский, английский и другие языки. Приведены теоретические сведения по воссозданию истории и национальности. Национальные слова (реалии) – неотъемлемая часть языка произведения, с помощью которых автор создает образ героя, помогает точно описать национальную идентичность народа. Поэтому национальные слова (реалии) – один из аспектов художественного перевода, который беспокоит переводчика, усложняет перевод и часто сбивает его с толку.

Ключевые слова: национальный колорит, история, национальность, художественный перевод, оригинальные слова.

PROBLEMS OF RECREATING NATIONAL PECULIARITIES OF FICTION TRANSLATION

Abstract. In this article, the problems of re-creation of nationality in the translation of works of art are studied and additional ideas are given. Problems arising in the process of translating samples of Uzbek literature into English, Russian and other languages were considered.

Theoretical information on the reconstruction of history and nationality is provided. National words are an integral part of the language of the fiction, through which the author creates the image of the hero, helps to accurately describe the national identity of the people. Because of this reason, national words are one of the aspects of fiction translation that bothers the translator, complicates the translation, and often confuses him.

Keywords: History, nationality, literary translation, specific words.

Kirish

Milliylik u yoki bu millatning ma’naviy faoliyatni va moddiy hayotidagi o‘ziga xosliklardan iboratdir. Ma’naviy faoliyatga kishilarning xarakteri, tafakkur tarzi, ruhiyati, intilishlari, qiliqlari, humor xususiyatlari va boshqalarni kiritishimiz mumkin. Moddiy hayot esa urf-odat, rasm-rusm, marosimlar, kiyimlar, uy-ro‘zg‘or anjomlari, cholg‘u asboblari, pazzandachilik, ismlar va boshqalardir. Badiiy asarlarda aks etgan ana shu milliy xususiyatlar yig‘indisi adabiyotshunoslikda milliy kolorit deb ataladi.

Shuni inobatga olib, adabiyotshunoslikda mahalliy kolorit degan tushuncha ham mavjud. Mahalliy kolorit – biror mahalliy sharoit, urf-odat yoki joyga xos turmush, peyzaj va til xususiyatlarini badiiy adabiyotda aks ettirish” [1, 192]. Ana shu milliy kolorit bilan bog‘liq bo‘lgan so‘z va atamalar milliy xos so‘zlar deyiladi. Tarjima ilmi va amaliyotida o‘girish qiyin bo‘lgan so‘zlar bir talay. Ularning assosiylari milliy o‘ziga xos so‘zlar bo‘lib, xalqaro terminda realiyalar deyiladi. Realiyalar deganda ma’lum bir millat va elatga xos narsa-hodisalarni ifodalovchi so‘zlar va tushunchalar anglashiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanining ingliz va rus tillariga tarjimalari qiyosan o‘rganildi va tarjimada qayta yaratishga doir qo‘srimcha izohlar berib o‘tildi.

Natijalar va mulohaza

“Milliy xos so‘zlarga milliy taomlar, kiyim-kechaklar, cholg‘u asboblari, ro‘zg‘or anjomlari, nomlar, taxalluslar, laqablar,

shahar, qishloq xususiyatlari, me’morchilik, geografik nomlar, tabiat manzaralari, hayvon va o’simliklarning nomlari, darja, unvon, tabaqa va boshqa bo‘linishlarni ifodalovchi so‘zlar, muassasalar, tashkilotlar, diniy marosimlar va boshqa etnografik belgilarni bildiruvchi so‘z va iboralar kiradi” [2, 158].

Badiiy asarning milliy shaklini qayta tiklash - badiiy tarjimaning muhim muammolaridan biri hisoblanadi. Milliy o‘ziga xoslikni boshqa til vositalari bilan berish sohasida katta tajribalar to‘plangan. Biroq bu sohaning prinsip va mezonlari to‘la ishlab chiqilgan emas. Asosli o‘rganish va tadqiqotlar izlanishlar davome tmoqda. Badiiy asarlar tarjimasida milliylikni qayta yaratish muammlari asarni boshqa bir tilda qiyoslangandagina namoyon bo‘ladi. Rus tilini puxta o‘zlashtirgan kitobxon, tabiiyki, badiiy asarni ham aynan asl tilida mutolaa qila oladi. Agar uning sevimli asari ayni ona tiliga o‘girilsa, albatta ona tilida ham mutolaa qilib chiqadi. Ikki tilda jonlangan badiiy asar o‘quvchining tasavvurida yo maqtov, yoki asl nusxadagi taasurotlarni ola olmaganligidan shikoyat paydo qilishi mumkin. Shuni inobatga olib, tarjima shunchaki tajriba bo‘lib qolmasligi uchun mutarjim har sohada chapdast, uddaburon bo‘lmog‘i, o‘ziga ham tanqid ko‘zi bilan qarashni bilishi kerak.

Tillararo muloqotning alohida turi bo‘lmish tarjima amaliyoti paydo bo‘lganidan buyon asliyatni ona tiliga qanday o‘girish lozim, so‘zma-so‘zmi yoki erkin tarzdamni, degan masala tarjimonlar oldida ko‘ndalang turgan muammo sanaladi. Ayrim shaxslar, masalan XX asrning boshlarida ijod qilgan san’atkorlar, so‘zma-so‘z tarjimani yoqlab chiqqanlar va amaliy faoliyatlarida shu usuldan foydalanib kelganlar. Bunday usulga qarshi turgan holda ko‘pchilik ijodkorlar esa

erkin tarjimani yoqlaganlar. Shundan kelib chiqib tarjimaning bir nechta turlari yuzaga kelishiga turtki bo‘lgan. Har ikki holatda ham badiiy asar tarjimasi o‘z maromiga yetmay, asar asliyatida mavjud ayrim milliylik, o‘zigagina xos urf-odat, an’analalar, atamalar, personajlar nutqi va ruhiy holatini yo‘qotadi. Asar oddiy bir necha sahifalardangina tashkil topgan ortiqcha ish bo‘lib qolmasligiga hech kim kafolot bera olmaydi. Ayniqsa milliylikni qayta yaratish masalasida na so‘zma-so‘z, na erkin tarjimalar mutlaqo joiz emas. Milliylikni qayta yaratishda katta ijod va ilhom kerak. Xuddi shunday: ilhom, topqirlik, tahayyul (fantaziya) bo‘lishi lozim! Har bir millatga xos bo‘lgan, har qanday holatda ham bo‘lishi mumkin bo‘lgan tushunchalargina so‘zma-so‘z tarjimada berilishi mumkin. Ko‘p ijodkorlar san’atkor asliyatning harfini emas, ruhini, so‘zini emas, mazmunini, shaklini emas, unda mujassamlashgan axborotni bera bilishi kerak deb hisoblaganlar. Ammo masalani nazariy hal qilish ayrim tarjimashunos olimlardan boshqalarning hayoliga ham kelmagan. Tarjimaning maqsadi, kitobxonning saviyasi va didi, matn turi kabi qator masalalar muhokamasi kun tartibiga qo‘yilmagan. Bu hollarda tarjimonlar nafaqat milliylikni qayta yaratish, balki personajlar nutqi tasviri, ruhiy holati, yoinki butun boshli asar ekvivalentiga zid tushunchalar ham tarjimada berilavergan. Asliyat tiliga tushunmaydigan kitobxonlar esa qanday bo‘lsa shundayligicha iste’mol qilaverganlar.

Tarjima ham san’at hodisasi hisoblanadi, aynan qayta yaratish san’ati. Agar bir badiiy asarni o‘n kishi o‘girsa, ularning tarjimalari bir xil qolipdan chiqqani singari bir-biriga aynan o‘xshab qolmaydi, balki jiddiy farq qiladi. Chunki, har bir tarjimon ijodkor sanaladi. Biroq ular bir-birligiga o‘xshamaydilar. Har biri o‘z oldiga asar muallifining uslubini aks ettirishni maqsad qilib qo‘yadi. “Har vaqtki, tarjima maydoniga ikki alp- muallif bilan mutarjim yakkama-yakka tushadilar.” [2, 18] Tarjimon ham ijodkordir, u muallif uslubiga qanchalik

mahliyo bo‘lib ketmasin, o‘zini muallifning irodasiga itoat etishga majbur qilmasin, har bir tarjimachining betakror, o‘ziga xos uslubi ham shundoqqina sezilib turadi.

Ma’lumki, har qanday tarjima muayyan darajada ijodiy ish hisoblanadi. Badiiy asarlar tarjimasi esa alohida yondashuvni talab etishi, mahorat va san’atkorlikni taqazo qilishi jihatidan san’at iqlimidir. Buni o‘zbek tarjimashunoslik fanining darg‘asi G‘aybull Salomov shunday asoslaydi:

“Tarjima jarayonining mohiyati asl nusxada aks etgan shakl bilan mazmunning birligini, yaxlitligini saqlash uchun bo‘lak tildan muqobil vositalar qidirib topishdan iborat.” [3, 149]

Asl nusxa mazmunini boshqa tilda berishning mavjud bir nechta imkoniyatlari orasida eng muqobil va muvofiq variantini tanlash ham adekvat tarjimaning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Ana shu muqobil til vositalarini qidirib topish va muvofiq variant tanlash ijodiy harakterga ega bo‘lib, tarjima qiluvchi kishi, ya’ni tarjimondan ongli mehnatni talab qiladi. Badiiy tarjimada mutarjim muallif bilan huquq talashar darajadagi mavqega ega bo‘ladi, zotan, u muallif “panjasiga panja” ura olishi talab qilinadi. Tarjimon mavjud asarga yangi ijtimoiy, adabiy va milliy muhit sharoitida yangi hayot bag‘ishlovchidir.

Badiiy tarjimaning muallif uslubini qayta yaratish, asar ritmi va intonatsiyasini saqlash, personajlar nutqini asliyatdagiligi bilan aks ettirish, milliy koloritni berish, frazeologizmlarning muqobil variantini topish, sheva xususiyatlarini ifodalash kabi ko‘plab katta-kichik talablari mavjud. Shu boisdan ular tarjimonning chindan ham hal qiluvchi maqomiga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Asarning boshqa tildagi bahosi, muallifning boshqa xalq o‘rtasidagi shuhrati aynan tarjmon xizmati bilan bog‘liq. Tilni bilishning o‘zi har doim tarjima jarayoni uchun yetarli bo‘lmaydi. Tarjimaning muvaffaqiyatli va samarali bo‘lishi uchun

tarjimon xorijiy tillarni bilish bilan birga o‘zga xalqning ijtimoiy o‘zini-o‘zi anglashi, uning mentaliteti, milliy xarakteri, hayot tarzi, an’analari, urf-odatlari, axloqi, qadriyatlar yig‘indisi va dunyoqarashi haqida chuqur bilimga ega bo‘lishi kerak.

O‘zga tilda bitilgan badiiy yodgorlikning davr talabi darajasida tasavvur beradigan tarjima matnini yaratish san’atkorning bu sohadagi amaliy va nazariy bilimlar bilan puxta qurollanishi zaruratini tug‘diradi. Chunki badiiy mahorat siralarini har tomonlama mukammal egallab olgan qalamkash mazkur ijod mahsuli bo‘lmish fikrni asliyomonad tarzda ifoda etish san’atini o‘zida singdirib olgan iste’dod sohibi sifatida to‘laqonli badiiy tarjimalar yaratish kabi o‘ta ma’suliyatli ishning uddasidan chiqishi mumkin.

Kishilar turmush tushunchalarini anglatadigan xos so‘zlarni tarjimada adekvat talqin etish asl nusxa milliy xususiyatini kitobxonga to‘la-to‘kis yetkazib berishdek murakkab muammoning eng ma’suliyatli va o‘ta mushkul masalalaridan biri hisoblanadi. Taniqli adabiyotshunos olim D.Quronov “Nazariy qaydlar” kitobida bunga misol tariqasida: “... mutarjimning o‘zi bir qarashda oddiygina xabar yetkazayotgandek ko‘rinuvchi jumlalar zamirida yotgan milliy o‘ziga xosliklarni ilg‘ay olishi, tushunishi kerak bo‘ladi” [4, 105] deb aytib o‘tgan. Haqiqatan, bunday holda tarjimonlar oldida o‘z xalqi uchun notanish, binobarin, nomlari ham tilida mavjud bo‘lmagan tushuncha, narsa va hodisalardan tarkib topgan jumlalarni mag‘izni chaqib tarjima tili sohiblariga to‘laligicha qayta yaratib berishlari darkor.

Tarjimon xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan xos so‘zlar ma’no va shakllaridan ko‘ra ko‘proq ularni muayyan kontekstlarda o‘tab keladigan vazifalarini qayta yaratish masalasi bilan shug‘ullanishi kerak. Ana shundagina san’atkor asl nusxadagi nutqiy vositalarni beasos tarjima matniga ko‘chirish yoki mumkin bo‘lmagan taqdirda ham ularni

tarjima tilidagi tegishli so‘zlarga almashtirib qo‘yish muammolaridan saqlab qolinadi. Tarjima amaliyotiga vazifaviy uyg‘unlik nuqtayi nazaridan yondoshish asliyatdagagi bu kabi ifoda vositalarining hajm, vazn, miqdor, xislat va xususiyat aniqligini qayta yaratadi., shu bilan birga tarjimaning keng kitobxon ommasiga yaxshi tushunarli bo‘lishiga erishish imkoniyatini beradi. Milliy turmush tushunchalaridan tashkil topgan so‘zlarni har bir millat o‘z ona tiliga o‘girishda avvalo ularning ularning muayyan kontekstlarda o‘tab kelayotgan axboriy va uslubiy vazifalarini aniqlash, so‘ngra tarjima tilida ularga har jihatdan mos, ayni paytda shu til me’yori va madaniyati darajasidagi lisoniy vositalarni tanlash zarurati tug‘iladi.

Tarjima tilida ba’zan asliyatdagagi turmush tushunchalari ma’nolariga ma’lum darajada yaqinroq mazmunli birliklar uchrasa ham, ular o‘zlarining shartli ekvivalentlaridan farqlanadilar, shu sababli bu tafovut ularning tarjimada o‘zaro almashinuviga yo‘l qo‘ymaydi. Masalan, asliyat mansub bo‘lgan xalqqa xos pul hamda masofa-uzunlik birliklari, ro‘zg‘or ashyolari, kiyim-kechak, yegulik-ichkilik kabi ko‘pgina tushunchalarni anglatadigan so‘zlarni transliteratsiya yo‘li bilan talqin etish asarda aks etgan o‘ziga xos muhit va sharoitning kitobxon ko‘z oldida ochiq-oydin jonlanishini ta’minlaydi.

1) Bir martalik izohni o‘zi o‘quvchi so‘z boyligining oshishiga xizmat qiladi.

Yuqoridagi guruhga mantiqan ajratib olishni lozim deb bildik. Berilgan topshiriqqa ilmiy tomonlama yondoshish uchun xos so‘z va birliklarni guruhlarga ajratib olish milliy turmush manzaralarini yana ham aniqroq tushunish uchun ko‘mak beradi. Har bir guruh o‘z ichida alohida milliy xususiyatlarni ifodalaydi. Ayrim so‘zlar boshqa bir millat vakili uchun o‘zga bir millatga tegishli bo‘lgan birlik sifatida qabul qilinadi. Aynan shu ifodalar milliylikni tarannum etib, boshqa bir millat kitobxonini mavjud asar haqida va u millat kishilar haqidagi tasavvurini uyg‘otadi.

Badiiy yodgorliklar muayyan bir davrda sodir bo‘lgan voqeа-hodisalarni tasvirlaydi. Shunga ko‘ra, tarixiy mavzuda bitilgan asar hozirgi zamon kitobxonini xalq hayotining tarixi bilan tanishtiradi. Bunday asar davr ehtiyojiga muvofiq tarzda had-hisobsiz tarixiy va arxaik lisoniy vositalar bilan to‘lib toshgan bo‘ladiki, ular kitobxon ko‘z oldida davr ruhini, nafasini jonlantirish bilan birga asarning badiiy-estetik ta’sirchanligini ham oshiradi.

Bir so‘z bilan aytganda, tarjimada shunday lisoniy vositalardan foydalanish kerakki, hosil bo‘lgan matn kitobxonga yaxshi tushunarli bo‘lsin hamda shu bilan birga asar yaratilgan davr uning ko‘z oldida jonlanib tursin. Buning ma’nosи shuki, tarjimada tilning arxaik va tarixiy qatlamlariga murojaat qilishda suiite’mollikka yo‘l qo‘ymasdan, ulardan kitobxonda asar yaratilgan davr to‘grisida tasavvur hosil qilish mumkin bo‘lgan darajada foydalanish zarur. Misol keltiradigan bo‘lsak, o‘zbek hikoyalarining dastlabki na’munalari 1915-1916- yillarda paydo bo‘lgan, ana shu dastlabki na’muna ham Abdulla Qodiriy qalamiga mansub “Uloqda” hikoyasi. Bilamizki, ayni o‘sha davr nutqi va yoinki ayrim tushunchalar hozirgi paytga nisbatan arxaik so‘zlarga aylangan. Ko‘pchilik tarjimonlar xalqlar tarixiy-milliy turmushi tushunchalarini aks ettiradigan lisoniy vositalarni tarjimada ijodiy, asliyat ruhiga mos tarzda talqin etish bilan bir qatorda goho ularni zamonaviylashtirishga intilish hollari ham uchrab turadi. Bu hol ko‘p tarjimonlarning o‘z tillaridagi tarixiy va arxaik so‘zlardan yaxshi xabardor bo‘lmasdan, tarjima jarayonida mavjud ikki tilli lug‘atlargagina suyanib ish ko‘rishlari bilan bog‘liqdir.

Til bilish – tarjimaning birlamchi sharti bo‘lsa-da, tarjima uchun faqat shuni o‘zining kifoya qilmaydi. Matnning mazmuni, muallifning maqsadini tushunish va boshqa tilda ifodalab berish uchun ko‘pincha tildan tashqari ham ancha-muncha narsalarni

bilishga to‘g‘ri keladi, bu esa g‘ayrilisoniy omillar deyiladi. Binobarin, tarjimaning faqat til bilan bog‘liq, til doirasida hal qilinadigan muammolari lisoniy, til qobiqlarini yorib o‘tgan, tildan tashqari muammolari g‘ayrilisoniy muammolar hisobladi. Masalan, har ikki tilda milliy o‘ziga xosliklar jamuljamdir. Bularga axloq me’yorlari, urfodat va an’analar, o‘ziga xos millat xarakterini tushunishimiz mumkin. Zero, bu kabi holatlar tarjimasi o‘z ekvivalentini topshi dargumon, alohida izoh talab qiladi. G‘. Salomovning yozishicha, “tarjima, shubxasiz, lisoniy faoliyatga asoslanadi, lekin sof til tafovutlarini bartaraf qilish tarjima jarayonida bosib o‘tiladigan bir bosqichdir, xolos. Tarjima ikki grammatika (Grammatik sistema), tarixan tarkib topgan ikki uslubiy sistema, ikki tarixiy-adabiy an’ana, ikki individual yozuvchi – avtor va tarjimonning qiyos qilinishi yoxud to‘qnashuvini taqazo etuvchi ijodiy jarayondir” [3, 40-41] aynan avtor va tarjimon toqnashuvida yuzaga keluvchi farqlar qayta yaratishga sabab bo‘ladi. Shuning uchun milliy o‘zligimizni aks ettirgan asarlarda milliylikni qayta yaratish, o‘quvchiga asl nusxa matnidek o‘qish vazifasini holis bajarilishi ahamiyatli vazifalardandir.

Tarixiy asarlarda ijtimoiy-tarixiy harakatdagi xalq hayotining ma’lum bir davri ifodalanadi. Bunday asarda qo‘llangan til vositalarining katta qismi vaqt o‘tishi bilan turli o‘zlashtirishlarga uchragan, bir qator so‘zlar eskirib, iste’moldan chiqib, unitilib ketgan, bir guruh so‘zlarning ma’no ko‘lami kengaygan, yana boshqalarning esa aksincha chegaralanib, toraygan. Bir so‘z bilan aytganda, asar yaratilgan davr tilida qanday qo‘llanishda bo‘lgan bo‘lsa, shunday saqlanib qolgan til vositalarini topish mushkul. Tilda doimiy, turg‘un hamda vaqtinchalik, o‘tkinchi, o‘zgaruvchan til til hodisalari ham borki, tarjimon bu o‘rinda tarjimasiga kirishgan asar yaratilgan o‘tmishni chuqurroq o‘rganishi, asar muallifining uslubini, dunyoqarashini bilishi, uning o‘zi haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘lishi zarur.

Shuningdek, tarixiy asarning shu davrga qadar boshqa tarjimonlar tomonidan amalga oshirilgan barcha tarjimalarini ham yaxshilab o‘rganib chiqishi, ushbu yo‘nalishdagi yutuq va kamchiliklardan xabardor bo‘lishi kerak. Bu kabi omillar tarixiy asarlar mazmunini chuqurroq anglashga, tarjima jarayonida uchrashi mumkin bo‘lgan mushkullikning yechimini topishda va yo‘l qo‘yilishi mumkin bo‘lgan xatoliklarning oldini olishda yordam beradi. Odatda to‘g‘ri anglab, tushunilgan narsa va hodisagina tarjimada to‘g‘ri aks etadi.

Tarixiy asarlar tarjimasida mutarjimlar barcha til vositalarini zamonaviy til orqali o‘gira olmasligiga sabab asliyatning “qadimiyligi” bo‘lsa, qadimiyligi til bilan o‘rganishni inkor etuvchi sabab, uning zamonga xizmat qilishi zarurligidadir. Tarixiy asar tarjimasi ikki davrga taaluqlidir. Ya’ni, u zamonaviy tilda yaratilishi hamda o‘zida tarixiy davr ruhini aks ettirishi kerak.

Bir qator tarjimashunos olimlar (G. Salomov, N. Otajonov, A. Fedarov, O. Semenova, M. Ledere va boshqalar) tarixiy-arxaik leksikani muqobil tarjima qilish hamda asliyatda aks etgan tarixiy davr ruhini kitobxonga to‘g‘ri yetkazishda tarjimon quyidagi bir necha omillarni hisobga olishi kerak deb, hisoblaydilar:

a) Mutarjim eng avvalo asliyat tilining ham diaxronik, ham sinxronik qatlamini bilishi, uning serjiloligini his qilishi, tasviriy vositalarning eng nozik va murakkab tomonlarini tushuna olishi;

b) Asliyatda tasvirlangan xalq turmush tarzining o‘ziga xos tomonlarini, diniy e’tiqodlarini, an’analari, urf-odatlari, udumlari, marosimlari, etnografik qiyofasi haqida tasavvurga ega bo‘lishi;

c) Klassik asarda tasvirlangan tarixiy davr ruhi, tarixiy shaxslar, unda tilga olingan xalq tarixining asar yaratilgan davrga oid turmush tarzi va ular haqidagi ilmiy manbalar bilan tanish bo‘lishi kerak.

Tarixiy voqealar yoki tarixiy shaxslar haqida yaratilgan asarlarning badiiy-uslubiy xususiyatlari muallif yashagan davrga qarab farqlanadi.

Har bir asar o‘z zamoni va makoniga ega. Tarjimada ana shu zamon va makonning asliyatida qoldirilgan izini o‘zga kitobxonga yetkazish, tarjimonga katta mas’uliyat yukalydi. Tarjimon zamondoshimiz, demak, bugungi kun o‘quvchisi. U nafaqat o‘quvchi, balki asl nusxaning badiiy tomonlarini tahlil qila oladigan tanqidchi hamda asarni o‘z tilida qayta tiklay oladigan olim va yozuvchi hamdir.

Quyida “Otkan kunlar” romanida tarixiylikni belgilovchi tarixiy-arxaik tushunchalarda ko‘p uchraydigan unvon, kasb-korlarga tegishli so‘zlar va realiyalar (milliy xos so‘zlar) tarjimasini tahlil qildik. Zero, bularni tarjimada to‘liq aks ettirish muhim ahamiyatga ega.

Asliyat: “Musulmonqul Normuhammad qushbegiga besh ming sipoh qo‘sib, Toshkand ustiga jo‘natqan!” [5, 33]

O‘zbek tilidan ingliz tiliga tarjimasi: “Musulmonqul sent troops of five thousand people to Normuhammad Qushbegi to lead a riot against Tashkent!” [6, 35]

O‘zbek tilidan rus tiliga tarjimasi: “Мусулманкул отправил в Тошкент пять тысяч воинов, во главе которых стоит Нармухаммад кушибеги”

*Кушибеги – почетное звание правителя города или области. [7]

Rus tilidan ingliz tiliga tarjimasi: Musulmon Kul has sent five thousand warriors headed by Nar Mohammed Kushbegi* to suppress the uprising!”

*Kushbegi- title of the first minister of the khan’s court. [6, 37]

Bizga ma’lumki, qushbegi unvoni amiq va xonlar saroyida bosh vazir yoki huquqi vazirga teng bo‘lgan yirik amaldor, hokim hisoblangan. Fikrimizcha,

tarjimonlarimiz yuqoridagi tarjima variantlarining barchasida qushbegi so‘zini tarjima qilmasdan “*Qushbegi*”, “*Kuшибеги*”, “*Kushbegi*” tarzida berilgan, shu bilan bir qatorda ingliz va rus kitobxonlariga tushunarli bo‘lishi uchun taglama asosida qushbegi so‘zining ma’nosini keltirib o‘tilgan. Rus tiliga tarjimasini hamda rus tilidan ingliz tiliga tarjimasida o‘quvchi uchun taglama tushuntirish berib o‘tgan bo‘lsa, o‘zbek tilidan amalga oshirilgan bevosita ingliz tiliga tarjimasida hech qanday izoh berib o‘tilmagan. Ushbu lisoniy birlik transleteratsiya orqali amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Carol Ermakova o‘z tarjimasida o‘quvchilar o‘qish jarayonida hech qanday muammoga duch kelmasin deya roman tarkibidagi ismlarni ham bilvosita tarjima jarayonidan ham qiyinchiliklarsiz muammoni bartaraf etgan deb o‘yayman. Sababi har bir kitobxon o‘zga bir tildagi atab qo‘yilgan birliklarni o‘qishga qiynaladi va tushunishi qiyin bo‘lgan nomni aytish birozgina muammo yuzaga keltiradi. Yuqorida Carol Ermakova buni his etgan deya olishimiz mumkin.

Xulosa

Asl nusxa bilan tarjima tili bevosita bir-biriga teng emas. Har ikki tilning lisoniy imkoniyatlari bir-biriga ”ekvivalentlik holatida bo‘lmaydi. Shuning uchun ham ko‘rko‘rona tarjima qilish mumkin emas. So‘zlarning aniq mazmuni bilan estetik sifatlari o‘zaro bir-birining o‘mini qoplay olmaydi. Shu sababli matnning tili qanchalik serma’no, badiiy tarafidan serjilo bo‘lsa, tarjima shunchalik qiyinlashadi.” Bu holatlarda asl nusxa bilan tarjima o‘rtasidagi tafovutlar yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

- Hotamov N., Sarimsokov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o‘zbekcha izohli lug‘ati [Russian-Uzbek Glossary of Literary Terms]. – Toshkent, 1983.
- Hamroyev H. Milliy xos so‘zlar – realiyalar va badiiy tarjima // Tarjima madaniyati (Maqolalar to‘plami) [National words – realities and fiction translation // Culture of translation (Collection of articles)]. – Toshkent, 1982.
- Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish [Introduction to translation theory]. Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
- Quronov D. Nazariy qaydlar [Theoretical notes]. Toshkent: Akademnashr, 2018.
- Abdulla Qodiriy. O‘tkan kunlar. “Sharq” nashriyoti/ Toshkent.
- Abdulla Qodiriy. The Days Gone by. Novel. Translators: I.M. Tukhtasinov, O.M. Muminov, A.A. Khamidov. Toshkent: “MASHHUR-PRESS”, 2017.
- Abdulla Kadyri. Minuvshiye dni. Roman, Tashkent.